

سورة التوبة

قباد و انوشیروان شاهان اصلاحات

تالیف
پریسا گنجی

انتشارات فرزندگان دانشگاه

۱۳۹۷

سرشناسه	: گنجی، پریسا، ۱۳۴۹-
عنوان و نام پدیدآور	: قباد و انوشیروان شاهان اصلاحات/ تالیف پریسا گنجی.
مشخصات نشر	: تهران: فرزندگان دانشگاه، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۸ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۲۱۹-۹-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه:ص.۲۱۳.
موضوع	: ایران -- تاریخ -- ساسانیان، ۲۲۶ - ۶۵۱ م. -- سیاست و حکومت
موضوع	: -- Politics and government ۶۵۱- ۲۲۶Iran -- History -- Sassanids,
موضوع	: ایران -- اوضاع اجتماعی -- ۲۲۶-۶۵۱ م.
موضوع	: -- Social conditions -- ۶۵۱-۲۲۶Iran
موضوع	: ایران -- شاهان و فرمانروایان -- تاریخ
موضوع	: Iran -- Kings and rulers-- History
رده بندی کنگره	: DSR۴۰۳/۳/۹۱۳۹۷
رده بندی دیویی	: ۰۳/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۲۸۹۷۷

اشتراکات فرزندگان دانشگاه

قباد و انوشیروان شاهان اصلاحات

تألیف: پریسا گنجی

ناشر: فرزندگان دانشگاه

ناظر فنی: محسن فاضلی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۳۸۰۰۰ تومان

شابک: 978-622-95219-9-1

مرکز فروش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، کوچه مینا، پلاک ۲۹، طبقه سوم

۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹ - ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۲۶

تقدیم به روح بلندپررم که مشوق من در راه کسب علم و دانش بود...

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
فصل اول.....	۱۵
کلیات	۱۵
۱-۱-مقدمه	۱۵
۱-۳- سؤالات و فرضیات.....	۱۶
۱-۴- سوابق و پیشینه پژوهش	۱۷
فصل دوم.....	۱۹
بررسی اوضاع اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی ایران در عهد قباد	۱۹
۲-۱- بررسی اوضاع اجتماعی ایران در آستانه پادشاهی قباد	۱۹
۲-۱-۱- شاهنشاهی پیروز و بلاش :	۱۹
۲-۱-۳- نظام طبقاتی در دوره قباد :	۲۶
۲-۲- بررسی وضعیت دینی ایران در اوایل حکومت قباد.....	۲۹
۲-۲-۱- اتحاد دین و دولت :	۲۹
۲-۲-۲- بخش های اوستا :	۳۴
۲-۳- بررسی ساختار اقتصادی کشور ایران در عهد قباد	۵۰
۲-۳-۱-منابع اقتصادی در عهد قباد:	۵۰
۲-۳-۲- نقش و راهها و شوارع در اقتصاد عهد قباد :	۵۱
۲-۳-۴- ویژگی های سکه های ساسانی در عهد قباد :	۵۴
۲-۳-۵- شهرهای احداث شده در عهد قباد :	۵۷
۲-۳-۷- صنعت و کار کرد آن در اقتصاد عهد قباد :	۶۲
۲-۳-۸- منابع مهم در آمد دولت قباد :	۶۵
۲-۴- بررسی اوضاع سیاسی ایران در عهد سلطنت قباد.....	۶۸
۲-۴-۱- سیاست داخلی قباد:.....	۶۸

- ۶۹ ۲-۴-۲- رابطه ی قباد با مزدکیان :
- ۷۱ ۲-۴-۳- رابطه قباد با اقوام همسایه :
- ۷۵ ۲-۴-۵- دور دوم پادشاهی قباد و تحکیم آن :
- ۷۷ ۲-۴-۶- روابط ایران و روم در عهد پادشاهی قباد :
- ۸۳ ۲-۴-۷- ویژگی های شخصیتی قباد :

۸۷ فصل سوم

- ۸۷ ظهور مزدک و آیین وی
- ۸۷-۱-۳- نگاهی به اوضاع سیاسی ، اقتصادی و اجتماعی جامعه ایران مقارن ظهور مزدک.....
- ۸۹-۲-۳- مزدک که بود و خاستگاه او کجا بود.....
- ۹۳-۳-۳- بررسی اصلاحات اجتماعی نهضت مزدک
- ۹۶-۱-۳-۳- علل ظهور و رواج آئین مزدک :
- ۹۸-۱-۳-۴- مبانی فکری مزدک :
- ۱۰۱-۳-۴-۲- تأثیر افکار و آیین زرتشتی و مانوی بر نظریات مزدک :
- ۱۰۴-۳-۴-۳- مفاهیم نور و ظلمت و زندگی دنیوی و اخروی در تعالیم مزدک :.....
- ۱۰۷-۴-۴-۱۳-آموزه های مزدک در مورد زن و تشکیل خانواده :
- ۱۱۰-۵-۳-۴- تأثیرات نهضت مزدک بر نظام خانواده در اواخر حکومت ساسانیان:
- ۱۱۳-۵-۳- بررسی اصلاحات اقتصادی مزدک در اواخر حکومت ساسانیان
- ۱۱۳-۱-۵-۳- تعالیم مزدک در باب اقتصاد:.....
- ۱۱۵-۲-۵-۳- آموزش عدالت و برابری ایده مزدک در اقتصاد:.....
- ۱۱۶-۶-۳- بررسی تحولات سیاسی نهضت مزدک در اواخر حکومت ساسانیان
- ۱۲۲-۷-۳- بررسی سرانجام اقدامات و اصلاحات قیام مزدک.....
- ۱۲۲-۱-۷-۳- سرانجام اصلاحات مزدک:
- ۱۲۷-۲-۷-۳- اقدامات انوشیروان پس از سرکوب مزدکیان :
- ۱۲۹-۳-۷-۳- آرامگاه مزدک:.....

فصل چهارم ۱۳۱

۱۳۱ بررسی اوضاع سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی جامعه ایران در عهد انوشیروان

۱۳۱ ۴-۱- بررسی اوضاع سیاسی در عهد انوشروان

۱۳۲ ۴-۱-۱- خسرو و سرکوب مدعیان سلطنت :

۱۳۶ ۴-۱-۲- سیاست داخلی خسرو :

۱۳۹ ۴-۱-۳- اصلاحات نظامی انوشیروان :

۱۴۴ ۴-۱-۴- سیاست خارجی ایران در عهد خسرو :

۱۴۷ ۴-۱-۵- منازعات بین ایران و روم در عهد انوشیروان :

۱۵۳ ۴-۱-۶- روابط بین ایران و هیاطله و ترکان در عهد انوشیروان :

۱۵۷ ۴-۱-۷- شورش انوشزاد :

۱۶۲ ۴-۲- بررسی اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران در عهد انوشیروان

۱۶۲ ۴-۲-۱- نگاهی به اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران در اوایل حکومت انوشیروان :

۱۶۹ ۴-۲-۳- اصلاحات اجتماعی خسرو :

۱۷۵ ۴-۲-۴- اصلاحات و اقدامات اقتصادی و مالیاتی خسرو :

۱۸۱ ۴-۲-۵- اقدامات عمرانی و شهر سازی خسرو :

۱۸۴ ۴-۲-۶- علم و فرهنگ در عهد انوشیروان :

۱۹۱ ۴-۳- بررسی اوضاع مذهبی در عهد انوشیروان

۱۹۱ ۴-۳-۱- بررسی وضعیت دین زرتشتی در عهد انوشیروان:

۱۹۷ ۴-۳-۲- بررسی وضعیت مسیحیان در عهد انوشیروان :

۲۰۲ ۴-۳-۳- ویژگیهای شخصیتی خسرو انوشیروان :

منابع و مآخذ ۲۱۳

پیشگفتار

هنگامی که قباد پادشاه ساسانی در سال ۴۸۸ میلادی به سلطنت رسید، دولت ساسانی دچار مشکلات فراوانی شده بود. از جمله این مشکلات جنگهای خارجی با دول همسایه بخصوص هیاطله و روم و اختلاف پادشاه با بزرگان که مایل بودند بر قدرت خود بیفزایند و همیشه در صدد بودند پادشاه را تحت نفوذ خود درآورند. در چنین شرایطی که خشکسالی و قحطی نیز به آن اضافه شده بود و یکی از موبدان که مزدک نام داشت توانست توجه قباد را بخود جلب نماید علت توجه قباد به مزدک طرفدارانی بود که از او به دست آورده بود. مزدک در شرایط خشکسالی و مشکل عمومی آذوقه، خواستار توزیع گندم انبارهای دولتی میان مردم شده بود. همچنین او خواستار تقسیم ثروت بطور مساوی بین مردم بود قباد چون توجه مردم را به مزدک دید او را به خود نزدیک کرد و با مشاورت او اقداماتی انجام داد مزدک و طرفدارانش نیز به حمایت از قباد در برابر بزرگان مخالف او پرداختند به طوریکه قباد فرصت یافت و بزرگان مخالف را سرکوب نمود و این اقدامات باعث خلع قباد توسط بزرگان از سلطنت شده که مجدداً با حمایت هیاطله به قدرت برگشت اما اینبار حامی مزدکیان نبود. انوشیروان ولیعهد به همراهی بزرگان و موبدان در اواخر عمر قباد موافقت او را در قلع و قمع مزدکیان جلب نمودند و در یک مجلس مناظره فرمایشی مزدک و پیروانش را بطرز فجیع ای قتل عام کردند به این ترتیب انوشیروان با حمایت نجبا و موبدان جانشین قباد شد وی در سالهای نخست سلطنتش به سرکوب بقایای مزدکیان پرداخته و آرامش را بکشور برگرداند و مهمترین اقدام او در امور داخلی کشور انجام اصلاحاتی در زمینه مالیاتی اجتماعی، نظامی و دینی بود که باعث رونق اقتصادی و رضایت نسبی مردم گردید در سیاست خارجی نیز طی منازعاتی که با رومیان و هیاطله و ترکان نمود در همه ی این جنگها جزء یکی پیروز میدان بود و خود شخصاً فرماندهی ارتش را بدست می گرفت و توانست با دریافت باج از رومیان صلح پنجاه ساله ای با آنها منعقد نماید که در اثنای صلح در سن هفتاد سالگی از دنیا رفت وی پادشاهی بود که علاوه بر تیز هوشی و کیاست و کشورداری دارای روحیه رزمی و سلحشوری

و شجاعت بی مثال نیز بود. بهمین دلیل مورخین دوران حکومت او را اوج رونق شکوه و عظمت سلسله‌ی ساسانی میدانند که به عصر طلایی معروف شده است و انوشیروان بعنوان بزرگترین پادشاه ایران در اذهان عمومی جای گرفته است.

تاریخ در واقع یادآوری حوادث و رویدادها و بدبختی‌ها و عظمت و انحطاط یک ملت است که شخصیت ملی او را در گذشته و حال نشان می‌دهد. همانطور که اگر فرد انسانی حافظه خود را از دست بدهد، شخصیت و هویت خود را نیز از دست می‌دهد. یک ملت هم اگر از تاریخ خود مطلع نباشد بنابراین بر شخصیت قبلی خود نیز واقف نخواهد بود. تاریخ ایران قبل از اسلام بر خلاف خیال باطل بعضی از کوته بینان، مطالعه و بررسی آن بیهوده نبوده، اگر چه دستاورد این دوران از حیث دین و دانش در مقایسه با دوره‌ی اسلامی اندک بوده است اما با توجه به اینکه از نظرگاه منطق در صورتی که بخواهیم مرحله‌ای از زندگی ملتی را خوب درک نماییم باید ابتدا مرحله‌ی پیشتر آن را شناخته و مورد پژوهش قرار دهیم، بنابراین بدون شناخت و بررسی دوره‌ی قبل از اسلام ایران نمی‌توان دوره‌ی اسلامی را با همه‌ی ابعاد و زوایای آن بخوبی مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. عنوان اثر علمی حاضر بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جامعه ایران در عهد قباد و انوشیروان می‌باشد این عهد محدوده‌ی زمانی ۹۴ ساله از تاریخ ایران قبل از اسلام از دهه‌ی آخر قرن پنجم تا سال ۵۷۹ میلادی یعنی سال مرگ خسرو انوشیروان می‌باشد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ساسانیان که آخرین سلسله از دوران باستان ایران می‌باشند. دارای مزیت‌های فرهنگی و تمدنی، سیاسی و اقتصادی تأثیر گذاری در دنیا بعد از خود بوده اند قسمت اعظم این فرهنگ و تمدن موضوع اثر علمی است. یعنی دوران پادشاهی قباد و بخصوص دوران سلطنت خسرو اول انوشیروان که بعد از شاپورها به عصر دوم طلایی ایران عهد ساسانی مشهور شده است. در این مقطع زمانی ساسانیان برای آخرین بار کوشیدند تا از زمین بحرانهای اقتصادی و آشفتگی‌های اجتماعی، سنتهای فرهنگی و آیین کهن ایران را که در معرض خطر نابودی قرار گرفته بود مجدداً زنده و پاینده گردانند و ایران به عنوان یک قدرت برتر جهانی از لحاظ نظامی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در دنیای آن روز مطرح شود و بارها قدرتهای بزرگ غرب و شرق در این دوره از

ارتش ایران شکست خورده و منهزم گردند. اهمیت مزبور و وجود منابع نسبتاً کافی جهت پژوهش و نیز دل‌بستگی شخصی مولف انگیزه‌ی نیرومندی بود که سبب پرداختن به موضوع پژوهش حاضر گردید. و سعی شده اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی ایران که در دوره قباد، با تبعات ناشی از شکست از هیاطله و با خشکسالی و هرج و مرج و شورش مقارن گردیده و در دوره انوشیروان به درجه بالای از پیشرفت رسیده توضیح داده شود و علل ضعف و اقتدار آنها بیان گردد. این دوره که مقارن با قرن ششم میلادی می‌باشد نه تنها در عصر خود تأثیر گذار بوده بلکه بعد از زوال سلسله ساسانی نیز در امپراطوری اسلامی مظاهر تمدنی عصر ایران ساسانی خاصه انوشیروان مؤثر بوده است. امروزه هم عصر انوشیروان را بیشتر مورخان عصر درخشان تاریخ و فرهنگ و تمدن سرزمین ایران قلمداد می‌کنند در فصل نخست این اثر علمی کلیات پژوهش ارائه گردیده و در فصل دوم ابتدا مختصری از اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران در عهد پادشاهی فیروز و جانشین وی تا به قدرت رسیدن قباد مورد بررسی قرار گرفته است. زیرا وقایع عهد فیروز به طور مستقیم در وقایع عهد قباد تأثیر گذار بوده است. سپس دوران اول پادشاهی قباد و اقدامات وی در تعدیل قدرت نجبا و علل خلع قباد و همچنین چگونگی بازگشت دوباره وی بقدرت و نقش قدرت نظامی هیاطله در تغییر سلطنت از جاماسب به قباد توضیح و تشریح شده است. همچنین رابطه ایران با کشورهای همسایه و اقدامات پادشاه در رابطه با آنهاست و در قسمت آخر فصل دوم مظاهر تمدنی عهد قباد و اقداماتی که وی در شهرسازی و زمینه ایجاد اصلاحات مالیاتی پرداخته شده است. فصل سوم مربوط به نهضت مزدک است. زندگانی مزدک زمینه‌های ظهور وی و اینکه چه عللی باعث گردید تا مزدک در آن مقطع تاریخی قیام کند و همچنین افکار و عقاید مزدک و عقاید او درباره زن تشکیل خانواده و اغتشاشات پیروان مزدک، چگونگی قتل عام زوال مزدکیان مورد بررسی قرار گرفته است سعی شده که نهضت مزدک را خارج از عهد قباد و انوشیروان صورت مجزا در یک فصل توضیح و تشریح نمائیم. فصل چهارم که فصل پایانی می‌باشد وقایع عهد انوشیروان را در بر دارد که از سه بخش تشکیل شده است. بخش اول

مربوط به اوضاع سیاسی ایران در عهد انوشیروان می باشد و خصوصاً فتوحات و اصلاحات نظامی وی مورد بررسی قرار گرفته است و در بخش دوم به بررسی اوضاع اجتماعی و اقتصادی با تأکید بر اقدامات و اصلاحات اجتماعی و مالیاتی و تبعات آنها بر جامعه ایران که باعث رضایتمندی عموم و رشد ثروت و قدرت کشور گردید پرداخته شده است. و در بخش سوم اوضاع دینی - مذهبی جامعه ایران در عهد انوشیروان و موقعیت دین رسمی کشور در برخورد با سایر ادیان مورد کنکاش قرار گرفته و در پایان همین بخش ویژگیهای شخصیتی و کشور داری و عظمت کشور ایران در پادشاهی انوشیروان مورد پژوهش قرار گرفته است. شایان ذکر است که بدون تردید این پژوهش از نارسایی هایی برخوردار است. اما امیدوارم که اساتید گرامی با دیده ی عنایت بدین نوشته بنگرند و با راهنمایی های خردمندانه بنده را رهین احسان و لطف خود قرار دهند.

فصل اول

کلیات

۱-۱-مقدمه

دوران حکومت قباد و خسرو اول انوشیروان (۴۱۱- ۵۷۹ م) از مراحل بسیار مهم دوره ی سلسله ی ساسانیان محسوب می شود . این دوره ی با وقوع مهمترین جنبش اجتماعی و دینی شناخته شده ی عصر ساسانیان شروع شد و با اجرای مهمترین اصلاحات اجتماعی و اداری آن دوره خاتمه یافت . وقوع هر دو حرکت فوق نشانه ی وجود مسائل و مشکلات مهمی در ساختار سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی در جامعه عصر ساسانی است . موفقیت جنبش اجتماعی حکایت از عمق مسائل و مشکلات اجتماعی و اقتصادی دارد و برنامه های عهد انوشیروان تاکید بر حل آن مشکلات است . از طرف دیگر عهد انوشیروان را دوره ی درخشش تمدن و آخرین دوره شکوفایی نظام ساسانیان نیز باید دانست چه بعد از انوشیروان دوره انحطاط این سلسله آغاز گردید این انحطاط نیز ریشه در تحولات و مسائل دوره قباد و انوشیروان داشته است . حال بررسی اوضاع سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی عصر قباد و انوشیروان مهمترین مسأله تاریخی آن دوره بنظر می رسد زیرا وقوع جنبش اجتماعی و تلاش حکومت با روش اصلاحی و نظامی برای حل آن ، و پیروزی های نظامی در برابر کشورهای همسایه همه از بطن همان

اوضاع و ساختار سیاسی و اجتماعی و اقتصادی بر آمده است. نگاهی نو به این مسائل تاییدی مسئله اصلی تحقق حاضر است.

۲-۱- اهمیت تالیف این اثر علمی

دوران فرمانروایی قباد و خسرو اول انوشیروان که در زمره ی کسرایان مقتدر سلسه ی ساسانی محسوب میشوند جامعه ایران دستخوش حوادث رویداد های مهمی در عرصه ی تعامل با دول همسایه و بروز جنبشها و اغتشاشات مردمی در صحنه ی داخلی بوده است. از جمله نکاتی که ذهن مولف را معطوف به این پژوهش نمود این است که جامعه ی آنروز ایران با توجه به مسائل و مشکلات عدیده ای که در داخل با آن دست و پنجه نرم می کرد ولی در برخورد با مهاجمین خارجی قاطعانه پیروز گردید. از طرف دیگر، جامعه ی ایران در این دوره به لحاظ داخلی شاهد جنبش اجتماعی مهم، نزاع بر سر قدرت بین خاندان سلطنتی و اصلاحات وسیعی در ساختار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است و این جنبه مهم تاریخ ایران در این دوره ریشه در ساختار و تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه ایران در آن دوره دارد و فهم بهتر تحولات مذکور در سایه ی مطالعه اساسی همان اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نهفته است. چنین نگرشی اهمیت پژوهش حاضر را آشکار می کند با رویکردی که کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

۳-۱- سؤالات و فرضیات

الف) سؤالات پژوهش

۱- کدام زمینه های اجتماعی و اقتصادی موجب ظهور موفقیت جنبش مزدکیه در اوایل حکومت قباد گردید؟

۲- رویکرد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی قباد و انوشیروان در مواجهه با مسائل و مشکلات منجر به ظهور مزدکیه چه روندی را پیمود؟

۳- اصلاحات سیاسی و اقتصادی و اجتماعی خسرو اول انوشیروان چه تبعاتی برای جامعه ایران داشت؟

ب) فرضیه های پژوهش

۱- نارضایتی ناشی از نظام جامعه طبقاتی یا شبه طبقاتی عصر ساسانی و دیگر مسائل اقتصادی و طبیعی زمینه های ظهور جنبش مزدکیه را فراهم آورد.

۲- قباد و انوشیروان بر اساس شناخت از وضع موجود جامعه و توازن قوا گاهی در همراهی با جنبش و سپس در مقابله با آن و در نهایت با اجرای تغییرات و اصلاحات سعی در از بین بردن نارضایتی های جامعه داشته اند.

۳- اصلاحات انوشیروان به حل موقت مسائل و مشکلات اجتماعی و سیاسی و تقویت قدرت حکومت منجر گردید.

۴-۱- سوابق و پیشینه پژوهش

در این موضوع خاص اثری که ارتباط خیلی بنیادی با موضوع پژوهش حاضر داشته باشد به عمل نیامده است اما منابعی از پژوهش های جدید به ابعادی مشخص از تحولات عصر ساسانی پرداخته اند که به موضوع پژوهش حاضر ارتباط دارند مهمترین این پژوهشات عبارت اند از:

۱- ایران در زمان ساسانیان - پروفیسور آرتور کریستین سن - ترجمه ی رشید یاسمی :

این کتاب به قلم آرتور کریستین سن دانشمند کی استاد علم لغات ایرانی در دانشگاه کپنهاک به رشته تحریر درآمده و به نثر روان توسط رشید یاسمی به فارسی برگردانده شده است. در این کتاب علاوه بر تحولات سیاسی به بررسی سیر تحولات دینی آیین های زرتشتی و مانی و مزدک و نظام و قوانین حاکم بر خانواده در عهد ساسانیان پرداخته است و در تدوین کتاب ۳۰ سال رنج برده است و تقریباً از همه ی منابع قدیم و جدید، از یونانی و رومی، سریانی و ارمنی و عربی در نگارش استفاده کرده است و از نظر مترجم جامع تر از این کتاب در تاریخ ساسانی کتابی نوشته نشده است و یکی از منابع مهم برای محققین در شناخت و بررسی موضوع های مربوط به ساختار های سیاسی، مذهبی و مدنی در عهد ساسانیان می باشد و در این راستا فصل ششم کتاب که به موضوع احیا و تجدید ایران توسط این سلسله پرداخته و در همین فصل به بررسی اقدامات قباد و انوشیروان و موضع آنها در رویارویی با جنبش مزدکی پرداخته است.

۲- ایران از آغاز تا اسلام * نوشته ی رومن گیرشمن - ترجمه ی دکتر محمد معین :

این کتاب مشتمل بر شش فصل می باشد که به نثری روان توسط مرحوم دکتر محمد معین به فارسی ترجمه شده است. که به بررسی تاریخ ایران از انسان قار نشین آغاز نموده و تا پایان شاهنشاهی ساسانی ادامه داده است و یکی از منابع مهمی است که گیرشمن علاوه بر منابع و متون تاریخی از حفاری ها و کاوش های باستانی و اشیا باستانی نیز برای بیان مسیر حوادث تاریخی استفاده کرده است. در این کتاب که هدف آن شرح باستان شناسی و تاریخ و تمدن ایرانی است از لحاظ جغرافیایی از حدود نجد ایران جز به ندرت بحث نخواهد کرد و به بررسی گذشته مادها و پارس ها مخصوصاً پارسیان که نخستین شاهنشاهی جهان را تشکیل دادند می پردازد و با توجه به این که ساسانیان خود را وارثین هخامنشیان می دانستند و جنبش مزدک نیز در عهد ساسانیان حادث گردید منبع خوبی برای بررسی اوضاع اجتماعی - اقتصادی و دینی و اصلاحات مزدکی می باشد.

۳- تاریخ ایران از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانیان (جلد سوم - قسمت سوم):

این کتاب به قلم جمعی از نویسندگان از جمله احسان یارشاطر، بیکرمان و ... به رشته تحریر در آمده و به کوشش آقای احسان یارشاطر گردآوری شده و توسط حسن انوشه به فارسی ترجمه شده است. این کتاب که تقریباً یک دوره ی هزار ساله ی تاریخ ایران قبل از اسلام را در بر می گیرد شامل ۴ و قسمت ۱۷ بخش می باشد و هر قسمت آن مبتنی بر بخش های خاصی می باشد که به بررسی یکی از ابعاد پژوهش می پردازد از جمله سیاسی، تاریخ روایی و اعتقادات دینی ایران و مناسبات و همسایگان در عهد باستان می پردازد و در بخش چهارم کتاب که موضوع آن تاریخ سیاسی ایران در دوره ساسانیان است اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جامعه ایران را از یزدگرد اول تا قباد و خسرو اول و اصلاحات او را به تفصیل بیان می نماید از این رو یکی از منابع مهم برای پژوهشگران در شناخت و بررسی موضوع های مربوط به ساختار های دینی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در عهد ساسانیان می باشد.

فصل دوم

بررسی اوضاع اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی ایران در عهد قباد

۲-۱- بررسی اوضاع اجتماعی ایران در آستانه پادشاهی قباد

۲-۱-۱- شاهنشاهی پیروز و بلاش :

اوضاع ایران در پایان سده ی پنجم میلادی سخت بغرنج و همراه با مشکلات عدیده بود . سیاست خارجی توسعه طلبانه ی شاهنشاه پیروز مستلزم صرف مبالغی هنگفت بود و طی جنگهای باهونها در مرزهای آسیای میانه و قفقاز خزانه ی دولت تهی شده بود ، در چنین شرایطی پیروز پس از مغلوب ساختن برادرش هرمز سوم بر تخت نشست و مورخین در باب سنوات سلطنت او با هم اختلاف نظر دارند «طبری ، حمزه اصفهانی ، میرخواند و مسعودی مدت سلطنت پیروز را از ۲۱ تا ۲۷ سال می نویسند و فردوسی بی آن که در متن اصلی به زمانی معین اشاره کند به ۱۱ سال اشاره دارد و آگائئاس نیز از ۲۴ سال سخن به میان می آورد این تفاوتها به خوبی نشان می دهند که با حکومتی غوطه ور در ابهام سروکار داریم عبدالحسین زرین کوب در این رابطه آورده است که « سلطنت بیست و پنج ساله ی پیروز (۴۸۴ - ۴۵۹ م) تقریباً یکسره در گرفتاریهای بی سرانجام گذشت . علاوه بر برادرش هرمز شاه مجبور شد سه

۱- رجبی پرویز ، تاریخ ایران در زمان ساسانیان انتشارات پیام نور ، تهران ، ۱۳۸۸ ، ص ۱۲۷

تن دیگر از خویشان خود را هلاک کند ، و غیر از بلای جنگ ، برادر کشی و آشوب که سلطنت پیروز را از همان آغاز کار شوم و ناخجسته و تا حدی آکنده از هرج و مرج کرد . یک خشکسالی هفت ساله که منتهی به قحطی طولانی شد نیز دوران فرمانروایی او را نزدعامه بشدت منفور نمود . برای مقابله با این بدبختی ، پیروز ناچار شد قسمتی از خراج را ببخشد و حتی بین مردم غله توزیع کند . بر حسب پاره یی روایات تشریفات جشن معروف به آبریزکان ممکن است به یاد بارانی باشد که بعد از سالها قحطی و خشکسالی کشور را سیراب کرد^۱ . پیروز در دوران حکومتش از ناحیه غرب و رومیان ، آرامش برقرار بود و منازعه ای بین ایران و رم صورت نگرفت اما در شرق ناچار شد که با هپتالیان یا هیاطله جنگ کند و « در طی چند جنگ هم آنها را مغلوب کرد اما چون تجاوز آنها به مرزهای ایران تکرار می شد دایم بین طرفین درگیریها روی می داد یکبار هم پیروز که همچنان برای دفع تجاوز آن قوم به حدود شرق رفت بر اثر اغوای جاسوس دشمن به محاصره افتاد و اخشنواز (خشنوان) پادشاه هیاطله که وی را اسیر خویش یافت در مقابل تعهد غرامت و فدیه آزادش کرد و پسرش کواد (قباد) را برای دریافت این فدیه همچون گروگان نزد خودش نگهداشت^۲ در رابطه با گروگان بودن قباد نزد هپتالیان کریستین سن آورده است که «کواد دو سال بعنوان گروگان در دربار پادشاه هفتالیان ماند تا تمام مبلغ پرداخته شد . بعد پیروز با وجود ممانعت سپاهبد وهرام مجدداً با هفتالیان وارد جنگ شد این لشکر کشی در سال ۴۸۴ عاقبتی بسیار وخیم یافت . سپاه ایران که در بیابانی پیش می رفت کاملاً مغلوب دشمن ، بلکه معدوم شد . پیروز بقتل رسید و جسد وی هرگز بدست نیامد . بموجب روایات مورخین عرب و ایران ، شاهنشاه با بسیاری از سربازانش در حفره هایی افتاد که پادشاه هفتالیان کنده بود راست یا دروغ این روایات بسیار قدیم است ، زیرا لازارفارپی که از مؤلفین معاصر او بوده به آن قصه اشاره کرده است . یکی از دختران پیروز بدست پادشاه هفتالیان افتاد که او را به حرم خود فرستاد . هفتالیان داخل مملکت ایران

۲- زرین کوب ، عبدالحسین ، تاریخ مردم ایران ، ایران قبل از اسلام ، انتشارات امیرکبیر ، تهران ، ۱۳۸۶ ، ص ۴۶۲ .

۳- کریستین سن ، آرتور ، ایران در زمان ساسانیان ، ترجمه ی رشید یاسمی ، انتشارات قصه پرداز ، تهران ، ۱۳۷۹ ، ص ۷-۷

شدند و چندین ایالت را با شهرهای مروالرود و هرات تصرف کردند و خراجی سالیانه بر ایرانیان تحمیل نمودند^۴. با بررسی منابع متقدم و متأخر همه در اینکه پیروز در خندقی که توسط هفتالیان بر سر راه او و لشکرش حفر شده بود افتاده و جسدش نیز بدست نیامده است متفق القولند . و یکی از زمینه های هرج و مرج و نابسامانی دوران حکومت پیروز و جانشینانش را پرداخت غرامت به هفتالیان می داند که بر دوش مردم سنگینی می کرده است . « به دنبال مرگ پیروز کشور در هرج و مرج فرورفت . هیاطله تا مروالرود هرات پیش آمدند این اوضاع به اضافه خزانه خالی کشور را در ناامنی و ناامیدی فرو برد . اما زرمهر معروف به سوخرا از خاندان قارن که از نجبای بزرگ کشور بود توانست به کمک عده ای دیگر از بزرگان کشور نظم و انضباط را به قلمرو ساسانیان باز گرداند . او که در حال لشکر کشی به ارمنستان بود پس از اطلاع از مرگ پیروز بلافاصله خود را به تیسفون رسانید و با یاری شاپور رازی از نجبای خاندان مهران با تهدید و تطمیع هیاطله را از ادامه ی تجاوز به داخل خاک ایران بازداشت و بلاش برادر پیروز را بتخت سلطنت در سال ۴۸۴م نشانید . بلاش که در روایات مسیحی سُرِیانی و ارمنی غالباً از او به نیکی یاد شده ملایم و عدالت جو بود اما کسی نبود که در آن روزهای بحرانی بتواند کشور را از هرج و مرج نجات دهد . بلاش به کمک زرمهر موفق شد اسیران و قسمتی از غنایم و اسناد دیوانی را از هیاطله باز پس گیرد . همچنین عدالت و رأفت وی تأثیر مساعدی در ترمیم خرابیها داشت او از آغاز کار کوشید تا با تشویق و حمایت کشاورزی به اوضاع اقتصادی ایران رونقی بدهد^۵. در اینجا در بین مورخین در نسبت بلاش با پیروز اختلاف هست کریستین سن و زرین کوب و مشکور و دیگران بلاش را برادر پیروز میدانند ولی در منابع قدیمی مانند فارسنامه ابن بلخی بلاش را فرزند پیروز و برادر قباد می دانند . و در فارسنامه ابن بلخی آمده که «پیروز را دو پسر ماند یکی این بلاش و دوم قباد و چون بلاش به پادشاهی نشست قباد از وی بگریخت و به ترکستان رفت و از خاقان مدد

۴. زرین کوب ، عبدالحسین ، زرین کوب ، روز به ، تاریخ ایران باستان ، تاریخ سیاسی ساسانیان ، انتشارات سمت ، ۱۳۸۹ ،

خواست و بعد از چهار سال او را مدد داد و چون به نیشابور رسید خبر مرگ بلاش یافت و پیامد و به پادشاهی نشست^۵. و به نظر می‌رسد که رأی مورخین معاصر مبنی بر برادر بودن بلاش نسبت به پیروز، به واقعیت نزدیکتر باشد. چون فرزندان (پسران) پیروز در زمان مرگ پدر کم سن و سال بوده‌اند و بزرگان با وجود ولّاش (بلاش) برادر پیروز، بعید است که نوجوانی را در شرایط بحرانی کشور شاهنشاه نمایند و دلیل دیگر که به ذهن می‌رسد مسئله گروگان گرفتن اخشنواز شاه هیاطله فرزند پیروز را بعنوان ضمانت پرداخت غرامت جنگی است که اگر بلاش فرزند بزرگتر پیروز بود یقیناً او را بعنوان گروگان از پیروز مطالبه می‌کردند تا فرزند کوچکتر قباد را. در هر صورت «بلاش در آغاز کار زرمهر را به دفع هیاطله مأمور ساخت، بر اثر انعقاد صلح، اخشنواز حاضر شد که اسیران جنگی و غنایمی را که از سپاه ایران گرفته بود پس دهد. مشروط بر اینکه پادشاه ایران سالانه مبلغی خراج به دولت هیاطله بپردازد. پس از بسته شدن پیمان صلح با هیاطله بلاش متوجه ارمنستان که علیه دولت ایران قیام کرده بودند، شد. به موجب صلحی که با واهان مامیگونی سردار ارمنیان بسته شد عیسویت دین رسمی ارمنستان اعلام گشت. و قرار شد که شاه ایران شخصاً بدون واسطه امور ارمنستان را اداره کند و در مقابل این گذشت بلاش، واهان یکی از سرداران ارمنی، زیر پر پیروز را که علیه عمویش قیام کرده بود دستگیر کرده و به وی تسلیم داشت و بلاش او را بکشت. بلاش شاهنشاهی نیک سیرت بود و قصد داشت ملت خود را خوشبخت کند ولی بزرگان و موبدان مانع بودند. چون از ویرانی دهی آگاه می‌شد دهبان را مجازات می‌کرد که چرا با روستائیان همراهی نکرده است و باعث آن شده که آنان از بیچیزی و فقر دهستان خود را ترک کنند. سرانجام بزرگان کشور که از بلاش دل خوشی نداشتند بر او قیام کرده وی را از پادشاهی انداخته کور نمودند و قباد پسر پیروز را به شاهی برداشتند^۶. در نهایت در آن برهه ی خاص از

^۵ - این بلخی، فارسنامه ابن بلخی، مترجم دکتر منصور رستگار فسایی، مصحح لیسترنج و نیکلسن، انتشارات بنیاد فارس شناسی، ۱۳۷۴، شیراز، ص ۲۱۹

^۶ - مشکور، محمد جواد، تاریخ ایران زمین از روزگار باستان تا انقراض قاجاریه، انتشارات اشراق، تهران، ۱۳۸۱، ص